

PATYI SÁNDOR

JÓZSEF ATTILA LEVELEIBŐL

Az itt közölt levelezés-válogatás József Attila életművének teljesebb megértését kívánja szolgálni. Élettörténetének olyan dokumentumait ismerjük meg ezekből a levelekből, melyek közvetlen közelségbe hozzák és élményszerűvé teszik a költő életének azokat az eseményeit, melyek kisebb vagy nagyobb mértékben alakítólag hatottak költészetére.

Az eddigiek során József Attila leveleket közöltek már: *József Jolán: József Attila élete* c. munkájában, *Németh Andor: József Attila és kora* c. művében; az *Irodalmi Újságban* és még egyéb József Attila tanulmányokban pedig többnyire egyes levelekből vett idézeteket, részleteket találhatunk.

Válogatásunkból hiányzik az Espersit-levelezés bemutatása, mert *Péter László* közeljövőben megjelenő Espersit-tanulmányában kerül közlésre. Nem szerepelnek e válogatásban a Vágó Mártához írt levelek sem, melyek jelenleg — technikai okokból — nem állnak rendelkezésünkre.

Nem célunk s a közlés jellege nem is teszi lehetővé, hogy a József Attila-levelezés értékelését megkíséreljük.

József Attila leveleinek értékét természetesen nem mérhetjük egyszerűen az általános családi és baráti levelezés mértékével. Leveleiben, talán már kezdettől fogva tükröződnek a kapitalista társadalom ellentmondásai, a kor égető problémái. Rejtve vagy nyíltan bírálója itt is a fennálló társadalmi rendszernek. A saját vagy a mások életével, sorsával kapcsolatos megállapításai, állásfoglalásai, harcos vitaszelleme, költői szenvedélyessége, mély emberi humanitása: megannyi tanítást jelent az utókor számára. Leveleinek teljes gyűjteménye nagy kincset jelent az irodalomtörténeti kutatások számára: a hiteles és teljes József Attila-életrajz megírásához nélkülözhetetlen.

József Attila eddig összegyűjtött leveleit a Petőfi és József Attila Irodalmi Múzeumban őrzik. József Attila leveleinek teljes kiadása soron következő feladat.

Válogatásunk a különösebben fontos és értékes adalékokat nyújtó leveleket tehát az összegyűjtött levelek teljes kiadása előtt közli, hiszen a teljes levelezés-kiadás előkészítése, megjelenése még évekig elhúzódik.

A leveleket kronológiai sorrendben állítottuk össze. Egy-két esetben, ahol a keltezés hiányzott, hozzávetőleges a sorolás.

A kéziratokat az eredeti helyesírás szerint közöljük. A szövegben jelentkező helyesírási hibákat (pl. megálj, lessz.) nem javítottuk.

Kedves Mama!

Ma találkoztam az Etuskával, jó színben van. Írjon!

Mást *nem írhatok*
Csókolja

Attila¹

Makó, 1920.

Pridie Calendas Decembris Anno MCM XX.

Eta amica!

Oravisti, ea de causa scribo Tibi lingua latina. Ne putás, ut quantus pondus est. Sin autem Tu non scribas in lingua hungarica, me non accipies epistulam. Germanicum lexiconem mitte, in bibliotheca est. Tu scribas mihi germanicum epistulam. Bene? Hoc loco subvivi hiems. Mille osculum expedio Tibi et Joci.

Valedico!

Attila
gymnasimise
nebulo

¹ A »Károly király Gyermeknyaraltatása« levelezőlapján, 1918. nyarán.

Drága Jócó!

Te ugye nem zaklatsz, hogy írjak latin levelet.

Fogadd ezért hálámat
Sokszor csókol

Attila.

Etának: Megálj! Haza kerülök még!
Csókol

Attila

Magyaru :
Kedves Eta!

Kértél, ezokból irok Neked latin nyelven, nem gondolod, hogy ez milyen teher. Ha ellenben te nem irsz magyar nyelven, nem fogsz tőlem levelet kapni. Küldd a német szótárt, a könyvtárban van. Te írj nekem német levelet. Jó? Erre a helyre megérkezett a tél. Ezer csókot küldök Neked és Jocinak.

Isten veled!

Attila

gimnáziumi
tanuló

Makó, 1920. XI. 2.

Kedves Jócó!

Ma kiadták a szénzünetet, bizonytalan időre. De itt a tanár urak bizonyosnak tartják, hogy Január közepe előtt semmi esetre sem lesz tanítás. Itt az Internátusban sem fűtenek. Olyan hideg van, hogy a két dézsába ami a folyosókon van és a reggeli mosdáshoz szükséges vizet tartalmazza; befagyott a víz.

Itt most éppen nagy pakolás van. Majdnem mindenki hazamegy. Csak kivülem még hárman maradtak itt. A tanár aki engem tanít az is haza utazik Szegedre, és azt az ajánlatot tette, hogy én is menjek vele őhözájuk Szegedre. De ez két azaz ezer koronába jönne havonként. És azt mondta még, hogy irjam meg azt, hogy már csak négy hét szükséges a tanuláshoz, úgy, hogy becsületesen az egész anyagot elvégezzük. Én persze nemet mondtam neki, de mivel ő azt mondta, hogy irjam meg haza az ajánlatát és én ezt megigérttem neki, csak azért említem. És ha eddig olvastad, nehogy azt hidd, hogy talán követelő lettem, vagy nem volnék megelégedve valamivel, mert igenis, én mindennel meg vagyok elégedve és mindenért nagyon hálás vagyok, amit — kérlek szeretettel, hogy — hozd Dr. Ödön² tudomására. Ámbár — és ezért hálás lennék az Etának — küldhetnétek egy ici-pici sült tésztát. (Majd azt írtam, hogy kenyeret) De nem muszáj meg vagyok én vígan a nélkül is.

Kérlek szépen írd meg, hogy ha a tanár is elutazott, akkor én is hazalátogathatok-e egy-két napra. Azalatt tanulok majd otthon is. De ha nem akkor is, és mindenestre irj kérlek.

Ja igaz, az iskolában az ötödikes anyagból -magyarból jelesre, és latinból kettésznel jobbra feleltem. Ki van elégtve az önérzetem, mert a latin, és történelem tanára, különben osztályfőnököm, mint követendő példát állított a többiek elé

Isten veled!

Csókolom az Etát,
és mond neki is hogy írjon.

Makó 920 nov. 13.

Attila

² Dr. Ödön — Makai Ödön, Jolán férje.

Kedves Lucie!³

avval kezdem, hogy szidd össze az Etát amiért nem ir. Vagy már elfelejtette a gazember Attilát?

A tanár úr elutazott haza, és már egy másik tanít, egy menekült, különben a gimnáziumban rendes tanár. Rémes milyen nehéz a mondattan. Ajaj! De megy! Itt fűtünk mégpedig esténként. Kapunk egy pár drb fát és mi megtoldjuk ágydeszkával. Csak hárman vagyunk, de azért semmivel sem kapunk jobbat mint máskor, pedig akik elmentek csak fizetik az internátust.

A csomagnak amit feladtál nagyon örülök, és folyton azt sóhajtom: Bár már itt volna! A szénszűnetnek Január előtt nem lesz vége, mert a városnak sincs fája, és ha a gimnáziumnak jönne is, a város lefoglalná, mert fontosabb, hogy a közönségnek legyen annyi, hogy legalább főzni tudjon.

A korcsolyám hogy hol van? arról igazán halvány dunsztom sincs.

Pénzre égető szükségem ugyan nincs, de hálásan venném, ha küldenél, és nem kellene róla elszámolni.

Ja igaz, ha van otthon egy magyar-latin szótár, légy szíves küld el.

Csókol Téged
és Etust

Attila

A nov. 9. leveledet úgy írtad alá, hogy csókol Etus és Attila,

Csókol
Lucie

2. u. i. Légy szíves küld el a sakkom.

Ölel
Attila

Makó, den. 9. fr. 1921.

Liebe Lucie,

Hier ist das deuschen Brief, kann ich sagen das habe ich meinen ganzen Wissenschaft hineigelegt. Sei so gut schreib auch Du deutsch, das vermehre ich meinen Wortschatz. Ich dier danke fünfzig kronen, ich wünsche, das sei deine Meinung, das ich verdiene (Freilich in allen Monaten.) Sei so gut schreibe mir, das kann ich deutsche Lehrstunde.

Meine Herz hat Leid, nach meinen Briefmarken darum bitte ich dich sende welche zu hause sind. Ich danke das im Bücherschrank sind verborgen. Mit diesen sande mir-bitte — den schweiter Katalog. Wenn der kleine Album vorhanden ist, so herzlich empfangen.

Ich schriebe dir nicht mehr, weil beim deutsch musz ein wenig wissenschaft, welche ist mir nicht.

Tausend

Küsse

und

Grüße

von

Attila

* Lucie — Makai Ödön feleségét, József Jolánt így nevezte, hogy elfedje proletár származását.

Magyarul:

Makó, 1921. febr. 9-én.

Kedves Lucie,

Im itt a német levél; mondhatom, egész tudományomat befektettem. Légy oly jó, írjál Te is németül, hogy növeljem szókinccsemet. Köszönöm néked az ötven koronát, szeretném, ha az lenne a véleményed, hogy megérdemlem. (Persze minden hónapban.) Légy oly jó, írj nekem, hadd legyen német nyelvvörám.

Fáj a szívem a bélyegeim után, ezért kérek téged, küldd el, amik otthon vannak. Azt hiszem a könyvszekrényben vannak eldugva. Küldd el ezekkel nékem — kérek — a svájci katalógust. Ha a kis album megvan, szívesen venném.

Nem írok néked többet, mert a némethez kell egy kevés tudomány, ami nekem nincs.

Ezer
csók
és
üdvözlöt

Attilától

Makó, 921. márc. 22.

Kedves Lucie!

Nem kaptam Öntől levelet, de azért írok, mert remélem, hogy kapok választ.

Kezembe került egy régi levele, melyben kitartásra int, úgy mond, erős akarattal mindent le lehet küzdeni! Azt hiszem, hogy már az óhajtott uton vagyok, legalább is azt következtetem abból, hogy »Stréber«-nek neveznek! Egy másik levele is, amit még Bécsben írt, — talán a sors szeszélyéből — kezembe jött, s ebben arra int, hogy csiszoljam magam, legyek mindenkihez simuló és udvarias, ne keltsem fel senkinek az ellenséges érzületét. Kérem legyen szíves írja meg, hogy hogyan egyeztessem össze a két tanácsot. Mert úgy vélem, hogy ez homlokegyenest ellenkező, de egyenként jóakaratu tanács. Mind a kettőt nem vehetem magamra. Erre bizonyosság az, hogy az első tanuló ugyan még Brommer, második Gerzacsts — én már majdnem túlszárnyaltam Gerzacsts-t, de legalább is véle egy fokon állok. Most előáll az a helyzet, hogy nemcsak hogy nem kedvel minden társam az osztályban, hanem sok egyenesen gyűlöl, illetőleg irigyel. A multkor, pl.: algebra óra alatt a háromszögek egybevágóságának tételét bizonyította egy fiu a táblánál. Levezeti a tételt és bebizonyítja, két szög és az alap egybevágóságának kimutatásával; ezután azt mondja »hogy mivel a két háromszög congruens, azért a megfelelő oldalak egyenlők! A tanár azt kérdi — megjegyzem új tanár, akkor volt az első órája —, hogy melyek a megfelelő oldalak? A fiu hallgat. A tanár az osztályra néz. Méla csend. A tanár kifakad »Szégyen és gyalázat egy osztályból senki sem tud ily elemi dolgot. Pedig az előző tanár sok jót mondott az osztályról!« Ebben a pillanatban én jelentkezem. Felszólít: József! (T. i. engem már ismert, mert azon az órán már többször jelentkeztem!) Felállok. Azok a megfelelő oldalak, melyek egyenlő szögekkel fekszenek szemközt! — A tanár ezután még összeszidta az osztályt, hogy csak egy fiu tudta egyedül. Óra után midőn kimegyek, oda jön hozzám az osztály disze, Bleyer, és azt mondja, miközben öklét felemeli: »Ha mégegyszer jelentkezel, majd meglátod, mi lesz!« Megjegyzem a jövő hóban már husz éves lesz egy hijján. Nagy, robusztusi alak!

És most? »Stréber« vagyok! Mindenki annak hív!

Írjon kérem, tovább is olyan leveleket, milyen az a kettő, melyet felemlítettem.

Bocsánatot kérek nem szalonképes írásomért!

Üdv

Attila

Etát csókolom, Ödönt, Fricit, Tibit satöbbit üdvözlöm!

Attila

Makó, 1921. X. 23.

Kedves Lucie!

Ne haragudj, hogy nem irtam eddig, de meg mondom az okát. El voltam foglalva tanulmányaimmal, három tanítványommal és különösen annak a lapnak a szervezésével, amelyről már otthon tettem említést, de ami, sajnos, nem valósult meg, mert bár a kézisajtó már megvolt, papírt is kötött le az internátus olcsó árban — az igazgatóság, a főigazgató nem adott engedélyt a megjelenéséhez, és az egész dolgot vissza kellett csinálni. Irni ezalatt azért nem irtam, mert fölvettem magamban — önuralmam edzésére —, hogy addig, míg bizonyosat nem irhatok, nem írok; avval akartam beköszönteni, hogy: győztem! A sors akarata folytán azt írom: legyőztem. »Roma locuta, res finita!«

Mint följebb említettem, van három negyedikes tanítványom á h. 200.—, tanításukért kapok havonta össz. 600.— azaz hatszáz koronát. Evvel is csökken az intézeti számlám.

A német tanár megengedte, hogy hallgatónak följárjak a különórákra, ahol én nem felelhetek, mert a fizetők négyes csoportban járnak, mivel többel nem tudna a tanár foglalkozni, és így az egyik négyes csoportban én vagyok az ötödik kerék, aki csak akkor számít, ha egy másik hiányzik. De így is megyek annyira, mint a többiek, mert az egész óra társalgásból áll, már amennyire a fiúk beszélnek németül — egy se tud annyit mint én, a dolgozataim kettősnél jobbak.

Most jut eszembe, hogyha én nem is irtam, azért Ti, pláne Etus! irhattatok volna, mert én igazán vártam a postát. Igaz, hogy még nem érdemeltem ki, no de azért igazán jólesett, hogy nem írtam és mégis kaptam Tőled egy lapot. Van egy egész csomó új- meg újabb versem, az internátus igazgatója⁴ evvel kapcsolatban azt mondta, hogy született nyugatista vagyok. Közülük küldök most egy kettőt.

Hogy vagytok? Gondoltok-e rám? Ödönnek is irnék, de látod ily rettenetes írást nem merek néki küldeni, máshogyan pedig nem tudok írni, mert nincs időm.

Félévben jeles akarok lenni!

Nagyon köszönöm Adyt — már adybb vagyok Adinál.

De keserves dolog: be kell már fejezni a levelet és újra bocsánatot kérni regényes hallgatásomért.

Nagyon sokszor ölel, csókol
mindnyájotokat

Attila

Makó, 1921. dec. 2.

Kedves Lucie!

Ajánlott leveledet ma délben kaptam meg és sietek rá válaszolni. A télkabátot illetőleg a csomagot olyan régen megkaptam, hogy már a gombok is leszakadtak róla. T. i. a télkabátáról. Én ugyan úgy emlékszem, hogy ezt annakidején köszönetemmel együtt megírtam. Nem tudom, hogy én tévedek-e, vagy pedig a levél nem érkezett meg. Mindenesetre bocsánatot kérek és a csomagot ezennel köszönettel nyugtázom.

Mi hír van otthon? Hogy érzitek magatokat? Hogy tetszettek a verseim? Azóta ötven főre növekedtek. És — merem bátran állítani — jók, sokkal jobbak és szebbek, mint az előbbiek.

Eszembe jut, hogy abból a pénzből, amit én »keresek« még egy krajcárt sem láttam, mert, ha befizettetett, akkor az igazgatóságnak fizettetett be s akkor valószínűleg a költségek fedezésére fordították.

Igazán örülök, hogy Etus már képes fentartani magát, mert így most jobban jobban tud tájékozódni az Életben, ebben a nagy utvesztőben s mert ez, ha kevesebb is a bizonyosnál, több a bizonytalanságnál. Forrón üdvözlöm Öt, de most nem tudok Néki írni, majd más alkalommal, vagy, ha haza megyek a testvéri csókban érezni fogja, hogy bár nem ir a kis Huncut! — mennyire szeretem.

⁴ Az internátus igazgatója — Gebe Mihály.

Apropos, tegnapelőtt irtam egy verset, ez a legutóbbi — egyik tanár, aki különben igen művelt és mégis szerény ember azt mondta rá, hogy ebből az egy versemből látja először azt a szellemet, amely érvényesülni fog. S erre föl adott három kötet Adyt, ezek: »A magunk szerelme«, »Uj versek« s »A halottak élén«.

Majd otthon őket mind áttanulmányozzuk — az enyéimet! — jó? Karácsonyra csakis Adyt kérek!

Sokszor és forrón ölel, csókol
mindnyájatokat

Attila

Makó, 1922. febr. 18.

Kedves Gyámom,⁵

kérem, legyen elnéző eddigi hallgatásom iránt. Igazán olyan egyhanguan telnek a napok, hogy nincs mit írnom, üres fecsegéssel pedig nem akarom idejét megrabolni.

A bizonyítványom jobb mint tavaly volt, de még mindig elég gyenge — nem színjeles. Talán az év végére már az lesz. Hármasmom nincs. Görög jó, német és gyorsírás jeles.⁶

Az idexemet mellékeltem az ingyenességet kérő folyamodványhoz, amelyre különben még választ nem kaptam.

Valószínűleg kapok egy pár cipőt a Segítőegyesülettől.

Kérem, Kedves Gyámom, járjon közbe Lucienél, hogy a Nyugat számokat elküldje nekem.

Nagyon sok meleg üdvözlettel köszönti

Attila

(címzés letépve) (Makó 192)

Kedv. . . .

Rosszat hallottam felőled: mi az? Mi történt, hogy mikor én készülök és akarok jó lenni, akkor Te az ellenkező végletbe csapsz. Hát mi mindig alfa és omega leszünk? Te mindig versenyeztél, hogy jobb, okosabb, nemesebb légy mint én, és most igazán érthetetlen, hogy, hogy oly híreket hallok felőled, melyek cseppet sem alkalmasak arra, hogy bennem az erő érzetét keltsék, mert most mindig az motoszkál a fejemben, hogy mi illetve ki is lesz Belőled? Belőlem lesz valami, én nagy akarok lenni! Érted? Nagy! Mért nem buzdítsz, versenyzel, velem? Mért maradsz el? Azt akarod, hogy csak valami legyen belőlem? Én már megszoktam, hogy minden jóban, lélekemelő dologban Te vezess, a Te nyomdokaidon haladjak céloom felé, mely előtt Te, mivel szerény vagy, félre állsz, és a dicsőség koronája ékesíti homlokomat. Ne légy akaratos, légy olyan, mint voltál azelőtt és akkor én is igyekszem mind magasabbra törni, hogy tetted gyümölcseként büszkén állapítsd meg: »Nagy részben Én segitettem, buzdítottam Attilát, s sokat köszönhet nekem!«⁷

Ölel, csókol

Attila

Irj!

Makó, 1922. okt. 14.

Kedves Réti Ödön,⁸

(már így szólitom meg, hiszen így kedvesebbet meg többet is mondok a hideg »Ürnál«,) itt küldöm nagy örömmel a kért verset, fogadja avval az érzéssel, amellyel adom. Ha megengedi, azaz, ha elfogadja Önnek küldöm festékesen is, ha megjelennek verskötetem.

⁵ A gyermek József Attila gyámja sógora volt; Makai Ödön.

⁶ Gimnáziumi bizonyítványa eredményeit Galamb Ödön közli.

⁷ A levél megírásának valószínű oka az volt, hogy nővére, Jolán különböző nézeteltérések miatt otthagya férjét, Makai Ödönt.

⁸ Réti Ödön — szegedi író. A szegedi lapokban és a Nyugatban jelentette meg novelláit és jelentéseit. Zorka c. regényéről a fiatal költő bírálatot is írt. Ugyancsak 1924-ben jelent meg Furcsa népség c. regénye.

Ugyan, kérem kedves Réti Ödön, kérdezze meg Terescsényi Györgyöt,⁹ hogy néki melyik vers tetszik legjobban? és egy lapon legalább írja meg címét, mert szeretnék egy verset — amelyik néki tetszik — Terescsényinek is küldeni.

Hallottam, hogy a szegedi írók valami egyesület felét akarnak csinálni Magyar Akropolis néven.¹⁰ Azért említtem, mert én is szeretnék oda bejutni és Juhász Gyulát nem akarom zaklatni a kérdezősködéssel. T. i. ő lenne a díszelnöke.

Kedves Réti Ödön, ön dolgozott a Nyugatba, hát mondja meg nekem, mért nem válaszolnak a szegény vidéki embernek? Beküldtem néhány dolgomat — Juhász Gyula jelölte ki őket — és semmi hír. Vagy a három szerkesztő közül kinek küldjem, aki előlvásná? És hol lakik az az unus triumvirátí?¹¹

Tisztelő és meleg szeretettel

József Attila

Makón, 1923. május 24.

Tisztelt Uram!¹²

A pünkösdi Juhász-jubileumon összejöttem Szabó Lőrincsel, aki fölhívott, hogy néhány verset az Ön címére küldjek az Est-lapoknak, mint olyanoknak, melyek a legjobban honorálnak minden jó munkát. Most küldök is kilenc verset és megjegyzem, hogy a Nyugat már hozott tőlem többet és jelenleg egy nagyobb munkámat vette meg. — Különben Juhász Gyula már régebben figyelmeztetett, hogy Önök különösen fiatal tehetségeken akarnak első sorban segíteni azért, hogy minden eddiginél nagyobb teret nyújtsanak nekik az érvényesülésre. Hogy mégsem kerestem fel Önöket, az oka az, hogy kissé érzékeny vagyok és ha valahol felkínálom magam, akkor visszautasítás esetén ott többé nem kopogtatok.

Kérem Uram, szivességből is tudósítson engem az eredményről, amely ha jó, úgy lehetőleg a kijáró tantemet is küldjék el mielőbb.

őszinte üdvözléssel

József Attila

Makó, Kazinczy-u. 6.

(Dr. Espersit János címén)¹³

P. s.: Ha egy héten belül választ nem kapok, úgy fentartom magamnak a jogot, hogy a verseket máshová adjam.

József Attila

Bécs, 925. nov. 14.

Igen tisztelt

Szerkesztő Ur,¹⁴

nem tudom megállni, hogy föl ne keressem legalább evvel a levélkével, Mióta eljöttem, nyugtalanságom még jobban növekedett s káoszba égetett világomban egyedül a Szerkesztő uralgó beszélgetésem, futó beszélgetésem, az, amivel tájékozódni próbálok és próbálni merek.

⁹ Terescsényi György: Attilánál valamivel idősebb költő. Később novellista és regényíró. Akkoriban jelentek meg első versei a Nyugatban. — Novelláskötete: Arányhomok, verseskötete: Délibáb, — regényei: Hősök, Lélek, Lesz ahogy lesz, Merre van napkelet.

¹⁰ Az egyesület végül is terv maradt.

¹¹ A három szerkesztő: Ignótus, Ostvát, Babits.

¹² A „Tisztelt Uram”, — a későbbi levelek Mikes Bácsija; Mikes Lajos az Est-lapok irodalmi szerkesztője volt és valóban meleg szeretettel támogatta a nyomorgó fiatal tehetségeket.

¹³ Dr. Espersit János — makói ügyvéd, lelkes irodalom- és művészetbarát, ebben az időben József Attila nála lakik. Espersit a fiatal költőt nagyon szerette és felkarolta.

¹⁴ Szerkesztő Ur — Ostvát Ernő a Nyugat szerkesztője. A levél elkeseredett hangját az magyarázza, hogy Ostvát 1924. március óta egyetlen versét sem közölte, noha tehetségteleb fiatal költőktől több verset közölt. Ostvát izlésének nem felelt meg a fiatal költő »Kassák epigonizmusa«, a versek világnézete is idegen volt számára —, azonkívül József Attila szerencsétlenül éppen a leggyengébb verseit küldözgette Ostvátnak (l. a következő levélben: »A tavi torony harangozója«).

Mert kis dolog ez a dolog, de tőle függ minden cselekedetem, de tőle van minden »Jó volna«, de tőle nincs annyi nyugalom, hogy elaludjak az alvók között. Pedig ha valahol olvasok valamit, nehéz láz ül a szívemre : ezt nem így kellett volna megírni, ezt még én is jobban tudnám megteremteni. És fáj, nagyon fáj, hogy mért nem szabad énnékem írnom, hogy miért én vagyok tehetégtelen, mikor annyi ember jár-kei az uccán és az önekik nem fájna annyira ; hiszen énnékem olyan sürgős. Hát igazán csak a két gyertya hiányzik fejem mellől? Hát igazán én vagyok az a rendetlen hálószoba, ahol senki se alszik, senki se csókol, senki se gondolkozik az egék kék színéről? Mert minden ablaka önmagába nyílik és nem lehet szellőztetni?

Szerkesztő uram, én azt hiszem, fölösleges vagyok. Mindennek, mindenkinek és magamnak is. Pedig én mindent, mindenkit, nagyon-nagyon szeretek. És nagyon fájt, hogy mikor szinte kétségbeesve elmentem Szerkesztő Úrhoz, csak egy pár mondatot beszélhattünk, pedig annyi bánatos fej hajolt ki belőlem, annyi szép meleg arc várt a simogatásra. Tudom, Szerkesztő Úr elutazott, nem volt ideje már, de éppen ez fáj, hogy ahová én elviszem az én szomorú szívemet, ott már csomagolnak, ott utaznak már. S egy másik ut azalatt engem visz másúvá.

Szerkesztő úr, ne haragudjék, hogy ilyen udvariatlanul mutogatom fájdalmamat, de kell, hogy rögtön agyon ne lőjjem magam.

Két verset is küldök, mert Szerkesztő úr hozta ki belőlem, azzal a pár szóval és jogalkötelessége van hozzájuk. Ha torzszülöttek, én nem tehetek róla, én elhatároztam, hogy elvetélek mindent ; mért mondta Ön, Szerkesztő úr, azt a pár szót, mért nem engedte, hogy vagy megöljek magamban mindent, vagy magamat küldjem földalatti barátaimhoz.

Szépen, igen szépen kérem Szerkesztő urat, válaszoljon, csak egy kicsike kis levelező-lapon, hogy mit csináljak? Nem akarok addig utoljára és véglegesen öngyilkos lenni, amíg nem tudom bizonyosan, hogy ez igazságtalanság-e embertársaim ellen, vagy nem.

Ezt a két verset egészen magamnak érzem, ha jók, rendelkezék velük Szerkesztő ur, éppugy, mint az otthagytakkal is. És nagyon-nagyon kérem, hogy válaszoljon, de ne szánalommal, mert azt én is tudom, hanem igazságosan.

Sok szeretettel üdvözli
Szerkesztő Urat

József Attila

J. A. Wien, III.
Beatrixgassa 6. II.
I. Universitát
(Osvát Ernőnek)

Wien, 925. nov. 24.

Igen tisztelt
Szerkesztő Ur,

ne haragudjék, hogy ujjólág alkalmatlankodom, de már válaszáért sem könyörgök. Állom az éhségstrájkot a Társadalom ellen ; rendületlenül ; ma tizedik napja, hogy nem eszem. Az első négy napig igaz virtus volt, de most már nem érzek éhséget. És már meg is nyugodtam. Előbb radikális eszközzel, revolverrel akartam mindent elintézni, de ez gyávaság és én nem akarok gyáva lenni. És hátha nincs igazam? Így még mindig van elég idő igazságot tenni. Magamnak, Mert az Úrral már elvégeztem, neki elmondtam és ő nem haragudott. Készen fogadom még hátra lévő két hónapomat. Szépen, csöndesen, mindent megfontolva megyek el. Ismerőseimet elkerülöm, régi lakásomból elköltöztem már. Hiszen csak már egy jó barátom, már barátommá lettem én magam. Sokáig üldögélek a tükör előtt, nézem az én szép tiszta, fehér arcom, akit senki se nézett ennyi figyelő szeretettel. Nem szánom már magam, csak szeretem. Sokáig, sokáig ülünk egymás mellett szóltanul, várjuk, elmenjen mellőlünk a világ. Még egyet, Szerkesztő ur, Nagyon szeretném, ha karácsonyra lehozná a Nyugat »A tavi torony harangozója« c. most küldött versem. Szeretném látni és tudni még, hogy legalább ezt az egy keserűszavamat meghallották. A többi verssel nem törődöm, csináljon vele Szerkesztő Úr amit akar, én megírtam, mert meg kellett írnom, nekem már nincs erőm verekedni, hogy meg is hallják.

Sok szeretettel üdvözli

József Attila

Osvát Ernőnek

Wien, 1926. ápr. 23.

Kedves Mikes Bácsi,

itt küldök két novellát¹⁵ és két verset, hogy a novelláknak értékelt műfajküldeményem ér-e valamit, arról sejtelmem sincs. Mindenesetre nagyon kérem Mikes Bácsit, hogy írja meg véleményét, esetleg egyéb megjegyzéseit is, ha csak egy kis szabad ideje akad erre. A versek jóságához — úgy hiszem — nem fér kétség.

És még egyet. Ha szándékában áll Mikes Bácsinak a küldött dolgok közül valahányat leköszölni, illetőleg elfogadni, úgy nagyon kérem, hogy a honoráriumot küldesse el nékem elsejéig, mert tényleg nincs pénzem a beiratkozáshoz, sőt még az e hónapi lakbéremet sem fizettem ki. Különben több laptól várok pénzt, a megszállott területekről, azonban az igen csekély összeget tesz ki. Természetesen a Mikes Bácsinak küldött írások elsődlegesen jutnak szerkesztőkézbe.

Sok szeretettel üdvözlí szegénységéből

József Attila

J. A. Wien, I. Universitat

Bécs 1926. ápr. 24

Hajnalka,¹⁶

nem szabad haragudnod, hogy a póstát mindez ideig bojkottáltam, jelen esetben lustaságotól függetlenül. És mikor ezt leírom, kicsit sajnálom mindkettőnket, hogy az eső mentegetőzni kénytelen a szomjas föld előtt, mert irigy szelek visszatartották. De megérkezik mégis meleg zuhogásokkal, hogy termékenységet, melyet tebenned őrzök, friss szagokkal megerősítse.

A jövőre nézve még mindig csak egyetlen biztos pozitívumot tudok fölmutatni: magamat. De a halálosan fontos kis dolgok is megjönnek már, ha nem is vagyok közülük való vezér. De toborzom őket, mert győzni kell mindenáron, mert el kell jutni arra a gyönyörű tájra és mögöttem nincsen semmi. És minden ágot, mely nem fölfelé nyúl, vagy nem elég erős, hogy majd a te gyerekedet az ég felé nyujtsa, magamról lehullatok. És minden hidat, melyet néked idegen dolgok építettek az életemre, takarékos, kiszámított erővel elmosok. Ha még pazarlok valamit magamból, azért teszem, hogy gyönyörű legyek néked, hogy népes tereken kiálthasd fennhangosan:

— Ime az én tékozló férfi-fejem, aki hatalmas magában és mégis érterem hatalmasodik a hatalmain!

Tanulok és dolgozom. Hazafelé tilos, de az én életem irányát végig mutató lehetőségeket kaptam és azt hiszem, hogy virágos menetünk általunk elindulhat. Eddig a dolgok azt mutatják, hogy már a nyáron ráakadok arra a tisztásra, mely megóv bennünket az erdő buktató útjaitól.

Attila

Wien, I. Universitát.

Drága jó Mikes Bácsi,

most már igazán kétségbeesetten öt verset küldök egyszerre. És ha ezek se jók, ha ezek se tetszenek, akkor igazán nem tudom, hogy mit csináljak, mint költő és mit csináljak, mint egyetemi hallgató. Beiratkozáshoz nincs pénzem — most már ide se érkezne időre, de ez a kisebb baj: hanem mit csináljak magammal? Hozzám senki egy biztató szót nem szól, ha csak nem laikus és el kell hogy higyjem: nékem a tollhoz, a szépséghez és az éghez nincs közöm, hogy én csak idetoltam magam, ide kapaszkodtam, hátha sikerül becsapni az embereket.

Mikes Bácsi, engem ne sajnáljon, nehogy lehozzon egy verset is azért, mert pénzre van szükségem, most már igazán el vagyok keseredve; írja meg őszintén, hogy hazugság amit csináltam és amit ezután csinállok az is mind hazugság lesz. Én elhatároztam, hogy ha Mikes Bácsi ezt igazán őszintén megmondja nékem, soha többé betűt le nem írok, ha csak nem a másét. És talán jobb is lesz, hisz ki tudja azt kivülem, hogy eddig is mennyi kínom volt miatta.

¹⁵ A két novella: István a bányász, és Hét nap az üvegbúrában. (I. Csillag.)

¹⁶ Hajnalka — Deák Hajnalka (később Raab Béláné) — egyetemi hallgatótársa Szegeden.

Balogh Vilma, Pintér Ferenc, Márer Gyurka¹⁷ és mind mindig akik körülém voltak, azzal hitegettek, hogy nekem dolgoznom kell, mert szerintük, különben értékek pusztulnának el, és azokat csak én tudom hozni, mert az én személyemhez kötöttek. De ők a legbensőbb barátaim voltak, belőlük a vak barátság beszélt csak — kell, hogy Mikes Bácsi, aki eddig is objektív tudott maradni, megmondja végre az igazat.

A válaszra minden komoly erőmmel fölkészülten várok. Sok szeretettel üdvözlöm Mikes Bácsit, és mondja ki, az egyszer már kimondani valót.

József Attila

Kedves Lucie,

minthogy a transzdimenzió elsüllyedt a Szaturnusz gyűrűi mögött, itt lógok most az éj roppant kifeszített éjtőernyőjén, mely helyzetben a fentiekből következően normálisabb vagyok a reggeli szélnél és ekként a következő elvi kijelentéseket teszem:

1. A norvég válogatott futbal csapat jön Bécsbe vendégszerepelni, mely katasztrófális következményekkel fenyegeti Ding an sich voltom, amennyiben fizikai kondícióból kifolyólag egyesek szerint összetéveszthetnek a leggömbölyűbb »ruglabbával«.

Éppen ezért nagyobb stratégiai műveletek elvégzésére kér felhatalmazást a Miniszterelnökök Szakszervezete Locarnói Szellemben Egyesült Patiance Politikusokat Minden Elkövetkezhető Bajra Figyelmeztető Társadalmi Faktorok Önzetlen Részvény Társasága, Különös Tekintettel A Hazai Szörme És Szörme-Áruk Megóvását Igénylő Műveletekkel Operáló Bizottsággal Együttműködést Célzó Alakulatra. Sürgőnycím: Molykár.

2. Mint KÖLTÖHÖZ illik, versed remélhetőleg másodpéldányban is megvan, tehát nem szükséges regisztrálás végett ideiktatnom, csupán a sorok számát jelzem.

1. 2. József Attila-hatás. Tehát jó.

3. A füstös fejű főnök miért fürdik *folyton* a folyóban? Különösen ha ez a *folyton* időbe viszi a képet, mely pedig térbeli. És ahelyett, hogy konturt adna, a színfoltokat is nagyon messzire helyezi ki előlünk, amely teljes bizonytalanságot még fokozza a »fura fűgét fal«. Ez a fura tönkreteszi teljesen a fűgét, mert a *fura* fogalom egy örült nagy kategóriát jelöl. A »fűgét fal« is próza, mert nem látom a falást, csak tudomást veszek róla. (Lásd: Dagasztó teknő, kivájt, száraz, rajta keresztben egy pálca.) A te mondanivalód az volt, hogy: »fura«. Tehát *add* a furát és ne mondd: Tehát kb. így.: Füstös fejű főnök fürdik a folyóban, gyapjas feje kereken csillog, fölnyujtott kezében remeg a pálma. Ez tökéletesen kifejezi a *fura* mondani-valót és nem próza, mert látni kényszerít és nemcsak tudomásul adja.

4. A fehér fátyol fókusz számárság (tudom, hogy te annak is irtad). De nem vetted észre — (biztosan fölolvastad valakinek a »verset«), hogy ideérvén alábbhagyott nevetésed, gyöngye kellemetlen érzés fogott meg és igyekezted gyorsan olvasni, hogy hamarabb túl légy rajta? — 5. sor szintén próza. 6. sor. Innen kezdve a versben van valami tartalmi egység, ami azt bizonyítja, hogy — *a forma és tartalom azonos lévén* — minden jól megírt versnek kell legyen tartalma, amely természetesen távolról sem tökéletesen és eléggé kifejezően — prózában is föloldható. Ne feledd el, hogy versed, melyet a hasonló formájú versek ellen írtál szatíra-képen, minden módon innen, ettől a sortól élvezhető csupán. Ugye, büszke vagy, hogy ilyen pompásan klappol: A finánc fekszik, folytathatjuk fáradt füleink futását. Ez onnan ered, hogy az ember intuíciója ezt a kapcsolatot *szintétikusan* képes fölfogni, míg az ész, a logika előbb analízál munkát kell végezzen. S minthogy te magad se tudod, hogy mi is a *logikai* tartalom, amit leírtál, csupán érezted, hogy jól klappol, ettől a (6.) sortól kezdve hajlandó vagyok versednek *logikai* magyarázatát adni. (Ez azonban nem jelenti azt, hogy versed innen kezdve kitűnő, ez csupán a tanulni óhajtó kezdő gyakorlati kísérlete. Leszámítva az utolsó 3 sort, mely tényleg jó.) Tehát: A finánc fekszik stb. (logikailag csupán!) a finánc fekszik, nem szükséges, hogy fülünkkel őt figyeljük, ebbe a figyelésbe fülünk belefáradt, tehát hosszan tartó volt és amint a valahol és valamiért meglapult ember megszabadulván örül a szabadságnak és a lapulás reakciójaként fut egyet, ha nem tényleg, akkor érzésben, mivel a felszabadultság érzése éppen olyan közérzetet és vérkeringést hoz létre az emberben mint egy lelkesült nekiszaladás; füleink is ilyen állapotban vannak, de azért mégis szaladnak (képletesen,

¹⁷ Balogh Vilma — a költő pesti ismerőse, egy ideig a Kék madár c. folyóiratnak volt a szerkesztője és tulajdonosa.

Pintér Ferenc — fiatal baloldali költő és újságíró, Ostromolják a várost c. kötetéért József Attila igen lelkesedett. Pár évvel később nyomorában valósággal éhenvesztett.

Márer György — ebben az időben szociáldemokrata újságíró. A Ma Este c. lapban több cikket közöl a költőről.

itt a prózában is!), mint a rabságban elfáradt ember, ha szabadba jut. (Ugye, milyen sok *logikai* tartalom van ebben az egy sorban? És ez a logikai tartalom kevesebb a verssor tulajdonképpeni tartalmánál, hiszen ehhez hozzátartozik a ritmus, az f betű, a tömör összefogottság, a szintézis, mely a tömör összefogottságot létrehozta stb.) (Ez a sor ez utolsó 3 mellett a legjobb és nekem határozottan tetszik, akkor is, ha kinevetsz.) A 7. tehát következő sorban magad is ilyenféleképpen indokold a lírai »folytathatjuk«-ot és ellentétben a finánc-okozta lapulással itt áll a szabad természet. 8. Nyilvánvaló, hogy csempészekről van szó, tehát ez a sor *etikai* megokolása annak, hogy miért jutottunk összeütközésbe a fináncnal, tehát a fennálló társadalmi rend képviselőjével. A 9. és 10. sorok gyöngék, nagyon, mondhatnám rosszak, de a vers további logikai menetébe belé tartoznak. A felcser színbéliük, a kormányzó hatalom, mely mindent meg akar gyógyítani s közben rabok (farkasok fészke) holott mi éhesek vagyunk és nem akarunk fakirokként tűrni, szenvedni, lemondani (= halni). A magyarázat a két sorra talán nem egészen elfogadható, de ez azt bizonyítja, hogy a zavaros művészi megcsináltságú dolgok logikailag is zavarosak.

11. sor »Finoman füttyülünk« Mi is tudunk urak lenni és füttyülünk azért mégis a legnagyobb urakra is, akik tulajdonképpen a legnagyobb kutyák; (a főnóciáira pedig azért, mert azok voltak a legelső kereskedők (csempészekről van szó!) de mi már a saját módunk szerint csináljuk a dolgot) 12. és 13. A fiatal magyaráz aki-t jelent, tehát: miután (ily módon, jóízűvel berendezett lakásunk pompáját megtöltöttük, örülhetünk az életnek, de előbb persze a munkát el kell végezni. Munka után édes a nyugalom. Ez egyenlő azzal, mikor Petőfi azt mondja: Ha forradalmi munkánk sikerül, szabadok leszünk, vagy az áldott anyaföldbe jut kihűlt tetemünk, de szabad földbe. Csakhogy ez *optimista* Csókol

A

Minthogy elfelejtettem földadni a levelet, tehát folytatom. Megjegyzem, hogy kicsit siettem vele, mert nem sok időm volt.

M-betűs versedet várom.

*

Sejtelmem sincs, hogy melyik versemet küldtem el. Az utóbbi időben küldött verseim címét közölheted velem, hogy a még előtted ismeretleneket is elküldhessem.

*

Azt mondod, hogy a küldött vers nagyon szép, de — nem vers. És ezért ne haragudjak.

7. Egyáltalában nem haragszom, csak azon gondolkozom, hogy a te okos és szerető dinamóba hogyan kapcsolhatnám be veszedelem nélkül azt a váltóáramot, mely az én csarnokaimban az idők gyülekezetének szívéig, földjeimen pedig a vizek folyása elé világít. Azt hiszem, ha a legközelebbi vidéken megállapodok egy kisé, hogy körülámuljam azt a világot, melynek íme része és részese vagyok, utól fogsz érni a hátvédek könnyebb és így közelebb utján. Ne feledd el, az ember előre szalad és mennél meztelenebb, annál nagyobb a befutott út és annál frissebb a pihenés friss levegője. És mennél messzibb jár valaki a többiek előtt, annál közelebb van hozzájuk, mert visszafelé ut nincs, csak előre, és mennél nagyobb utat fektet le valaki előrefele, annál biztosabban és így gyorsabban halad utána az okos és szerető testvér. És én, a kitárt karokkal előlszaladó, nem azt figyelem, hogy a hamarabb futás nagyobb és mennyivel nagyobb port ver föl az utánam jövők magasztosuló sugaraiban a csillogásnak, hanem arra ügyelek erős és bátor szívvel, hogy merre kékebb az ég frissesége és hol veri vissza csengőbben az ember kiáltását a mindenre boruló azúr. Már tiszta gondolategységgel tudom, hogy ha én közvetlenül társaimhoz kiáltok, akkor csak a legközelebb állók hallják meg. Ezért kell, hogy szavunkat magasba dobjuk, csak föl, csak föl és ne más mellékirányba, mert a kékség rugalmas domborulatáról ezerszeres ajándékokkal gazdagon hull vissza az emberek szívébe és mindegyikébe.

2. Hogy ez nem vers. Ezennel ünnepélyesen kijelentem neked, hogy én nem verset akarok írni, hogy én nem törődöm azzal, hogy az én csókomat és ölelésemet vajjon tűzhányóknak, gyufaskatulyának, vagy éppen csóknak nevezik-e. Én nem azért csókolok, mert azt csóknak nevezik és nem azért, mert az erkölcsös vagy erkölestelen és nem azért csókolok így vagy úgy, hogy a szabályokat betartsam vagy hogy másoktól különbözsem, tehát ne tartsam be. Nem állítom, hogy vers az, amit küldtem, de tudom, hogy költészet és állítom hogy Pósa bácsi verse vers, mert megfelel a multban élt versekről vett szabályoknak, de nem költészet. A vers lehet költemény is egyúttal, a költemény is lehet vers egyúttal, de értékére soha nincs befolyással az, hogy — ha tényleg költészet — melyik kategóriába soroljuk. Ez éppen olyan, mint amikor a falubéli vargák vitatkoznak, hogy a tyúkszem számára milyen bővítést

toldjanak a felső részbe és olyan esetben és történetesen a nap teljes fényében megjelenik egy tiszta szép, tökéletes tehát maztelen ember, akkor azt mondják: imé, ez vargának tehetség-telen, mert fogalma sincs arról, hogy mi a tyúkszem. Ne hallgassuk meg őt, mert valószínű, hogy igaza van és ha mindenki őt követi — éhen halunk. Meg aztán, hátha mi is le vetjük cipőnket és akkor bütykeink kilátszanak és mit szólnak majd kedveseink, ha a vásárnapi harangszó közben észreveszik? — És mondhatnám azt is, hogy a küldött költemény vers, mert ritmusa élő, mert aki olvassa, az elfeledett szobák szívének énekét hallja. — Ugyan ilyen joggal azért is megtámadható, mert nem hexameter, hiszen a hexameter szabályait sem veszi figyelembe, sőt azért is, mert nem másodfoku kétismeretlenű egyenlet, hiszen annak szabályait sem veszi figyelembe, tehát fölrugja és füttyöl rájuk. Nekem semmi közöm a szabályokhoz, annál is inkább, mert a szabály arra való, hogy könnyebben megtanulja az ember az illető dolgot, és nem arra, hogy a fejlődést megakadályozza. Előbb jön József Attila, aki verset ír, aztán jön a tanár, aki a tanítás megkönnyítése végett megállapítja, hogy a József Attila-verseknek a szabályai pedig ezek és ezek. Azután jön másvalaki költő és a periódus megismétlődik. De akkor a verstan szabályok kibővülnek a József Attila versszabályaival, ahogyan a zene szabályai kibővülnek Wagner után a wagneri zene szabályaival. Szabályokat csak meglévő valamikről alkothatunk, tehát csakis arra vonatkozhatnak, amiről megalkottuk őket. — Amit Kassákról írsz, az a te külön értékelésed, mely nem egyezik az enyémmel. Pedig Kassáktól én igen távol állok, mondhatnám nincs hozzá semmi közöm. Éppen ezért beszéltem az előbb annyira öntudatosan József Attila-versekről és nem pl. szabadversekről. Az örültségről, zsenialitásról és szimulálásról írt mondatod remek, találó és vele teljesen egyetérték. Azonban nem áll, hogy Ady-verseket verejtékkel sem lehet írni, mert igenis lehet. Mert az Ady-vers szabályai már ismeretesebbek, tehát csupán alkalmazni kell őket. Ellenben nem lehet véres verejtékkel sem Ady-költeményt írni és Kassák-költeményt se. Ez azt mutatja, hogy a szabályok csupán a külsőségekből szublimálódnak, annál is inkább, mert a költészet, a versszerűség olyan finom és misztikus valami, hogy mással — (mint végeredményben minden) — mint önmagával ki sem fejezhető.

A te rádió csak Budapestet adja neked és én Bécsben vagyok. De tudok én egy módot, hogy engem is hallgathass: végy, alkoss egy rádiót a te szívedre és én kristályaimat, lámpásaimat odaadom hozzá, hogy mennél erősebb legyen és meghallhasd a csillagok enyhe fényét és hogy meghallhasd, hogy milyen szeliden hajlik a földre az ég. Hogy hangokban hallhasd azt, amit látsz és ami messzire van. Etust csókolom, szervusz A

Ödönt üdvözlöm.

Az Etussal békülj ki

Kedves Luciekém,

mindenekelőtt a 300 frt és a 600.000 K-t nyugtázom — mindkét küldemény nagyon jól és jókor jött. Kívülük nem is kaptam sehonnan — a Népszaváék a választások miatt nem érnek rá a költészetre, Fellnertől sem jött semmi az októberben küldött 100 Frn kívül.¹⁸

Már elköltöztem a Vaticanból, mert váratlanul és utólag fölemelték a lakbért 280 Fr-ra a fűtés címén. Tehát:

Paris. (V.) 10 rue de la Huchette;

pont a Boulv. és Place St Michael mellett a Notre Damemal átellenben. Itt ketten lakunk és a szobának az a hallatlan nagy előnye, hogy egyáltalában nem lehet fűteni.

Párizsról le kell beszéljelek, azt hiszem, ha most kijönnél még jobban csalódnál abban a buta öszszezavart Mah-Jong partiban, amelyet a Baedekerek Paris néven neveznek! Hogy Ady, ez az iszákos hülye mit látott a pálinkában, az más lapra tartozik. Itt egyáltalán nem lehet ámulni, ha csak azon nem, hogy miként lehet annyi utolsó piszkos Krejzleráj egy-rakáson mint itt. Legszívesebben fölrobbantanám: állandóan és hiába keresem benne mind-azt, amit beléköpzeltem. Soha olyan bornirt és fájatón ostoba filmeket nem láttam, mint amilyeneket itt a Nagy Francia Nemzetnek pirulás nélkül a legkedveltebb szellemi csemegeként föltálatnak. Van egy pár épület, 2—3 tér, és ucca, melyek érdemesek — de azokat már láttad, azt hiszem.

¹⁸ Fellner Leó bankár Hirsch Albertné közbenjárására bizonyos összegű havi támogatást ígért meg a költőnek.

Sándor Kálmán¹⁹ nevű barátom szerelmes a fényképedbe, és könyörög, hogy adjam neki. Nagyon szívesen, ha küldsz helyette másikat.

Ha ide akarsz jönni mindenáron, erédj el inkább a tenger mellé, ahol süt a nap, nevsz sokat és örülj, — de szeretném, ha ezeket már otthon is megcselekednéd. Vagy menj inkább Bécsbe, ott sokkal kedvesebb, németül tudsz, és ott rengeteg alkalom van és hely kirándulásra a környező hegyekbe.

Mindenesetre ülj fel egyszer a Rax bahnra felejthetetlen élmény. Ott az én társaságom. (Lesznai, Gáspár, Hatvany, Fényes Samu)²⁰ sok szeretettel fogad majd, — és bármilyen hihetetlen, ott olcsóbb az élet. *Ott ami olcsó az egyszerű, itt ami olcsó az rossz.*

Most nem érek rá, de vasárnap hosszú levelet küldök. Szervusz, ölellek és csókollak mindőtöket.

A

926. nov. 24. szerda

Kedves Lucie,

egyáltalában nem szükséges aggódnod, hogy engem a ti otthoni ügyetek nem érdekel. Hogy ne érdekeljen, ahhoz több tényező hiánya szükségeltetne. Minthogy azonban ezek a tényezők a természetes kapcsolatok adottságaiban primaer formában jelentkeznek és akarattunkon kívül is perfektuálódnak, az aggodalomtalanságnak, mint fennállásnak meg kell nyilatkoznia. Ezzel szemben áll az, hogy minden megnyilvánulás formában történik és formáját tökéletesen ki is tölti és a tartalmat *tökéletesen* kifejezi. Te mégis csak azon aggodalmadnak adsz leveledben kifejezést, hogy az otthoni dolgokkal nem törődöm. De a tévedések mindig ott vannak elásva, hogy az ember — jelen esetben Te — a tartalmat akarja magába fogadni közvetlenül, mégpedig valami misztikus elvontságban s elfeledi, hogy az csak formában lehetséges s hogy a *(tulajdonképpen)* forma azonos a tényleges tartalommal. Tehát aggodalmad nem hús- és vér aggodalom, hanem kigondolt fikció, mert ebben az esetben nem írtál volna. Mert maga az írás jelenti azt a föltételt, hogy törődöm az otthoni dolgokkal, hiszen ha nem így volna, nem olvasnám el s erre a megfontolásra jutva (tehát ha nem tételezed föl adótnak a törődést) nem is írtál volna.

Egyébként tanulok, lapot alapítok, a pénzt az egyetemre várom, a versek csapját néha még megeresztem, az utóbbi időben sűrűbben s mint egyikben írom is: tejet iszok és pipázok, jó híremre jól vigyázok, politikai elveim revízió alá vettem s maradok, mint voltam igazán szerető és rossz levélíró valamint

József Attila

Paris 927. III. 5.

Drága Luciém,

nem akartam válaszolni a sürgősnek jelzett pénzküldemény előtt 80 P. megkapva.

Nagyon kíváncsi vagyok azokra az érdekes tapasztalatokra, amelyeket ama nemes intézetben szereztl, annál is inkább, mert esetleg én magam is felhasználhatnám őket. Különbösen figyelmeztettek, hogy Károly király fens. menyasszonya nem örültebb pl. jelzett úr b. neje, aki szintén — sans doute — ideggörcsöt és rohamot kapna, ha póri egyszerűséggel és fajtánk nemes szívét annyira jellemző közvetlenséggel magáznád. Igen, téged a Schwatzerbe, engem a Történelembé zártak el, hol én is, hogy a te szavaiddal éljek, a fent jelzett és máséhoz hasonló szórakoztató bolondériák közt ámulok a Jóság helyett Társadalomnak nevezett épületben.

Írni nem írhattam, mert címedet nem ösmertem, csupán, hogy a Siesta szan.-ban lakozol. Hogy az Etussal kibékültél, annak már van teteje. De félek vihar esetén ezen a tetőn becsurog az eső. Ami baj, különösen, ha az ember tiszta dolgokat visz föl eme kibékülés padlására.

Hogy el ne felejtsem, föltétlenül írd meg, hogy megkaptátok-e második francia levelem? Itt küldök 3 verset — mostanában nem igen írok, sőt már egy hete nem is tanulok.

¹⁹ Sándor Kálmán — ekkor fiatal költő, József Attila barátja.

²⁰ Lesznai Anna — költőnő.

Gáspár Endre — újságíró, műfordító.

Fényes Samu — ügyvéd, író, — a Diogenes c. bécsi emigráns lap szerkesztője.

Csavargok. Muszáj egy kissé kiszellőztetni a fejemet s különben is még mindig idegenkedek a könyvtől. Szórakozni? Drága.

Tibor megelőzött. Nagyon sokat gondolok rá, hogy a nyáron, vagy több nyáron elmegyek inasnak. Az ember így nem sokat ér s különben is fórumon lévő ember vagyok, a tanárság pedig állami alkalmazás és így mindenesetre jó, ha az ember tud még valamit — amivel külföldön, sőt odahaza is, boldogulni tud.

A Népszavánál van még raktáron.

Guilleaume Apollinere fordítok magyarra. — Mint hallottam, odahaza sok új lap jelent meg. Közülük 3 (Pandora, Jel, Dokumentum²¹) kért dolgokat, a Jelnek küldtem is 10 verset, melyeket nagyrészt ismersz — de mind a 3 laphoz bizalmatlan vagyok. A Dokumentum iránt, melyet Kassák szerkeszt, azért mert Kassák a munkásmozgalom renegátja — ki a művészetről osztályszempontból ugyanolyan értékű és színű dolgokat mond, mint akár Rákosi Jenő, akár Herczeg Ferenc — a Pandora iránt, mert a Nyugat csemetéi csinálják, s a Jel iránt, mert valószínűen hozzáértés nélkül és baráti alapon szerkesztődik. A 10 vers — mindegyik jó — azonban bármily összeállítású lapban maradó képet ad, jöllehet 1—2 esetleg eltűnne a dilettáns írások tömegében.

Igen kiterjedt szerelmi levelezést folytatok franciául és németül. Hertha Böhm²² nevét jegyezd meg — félig már a menyasszonyom, még Hatvanból. Véle levelezek németül — egy szót sem tud gyönyörű nyelvünkön. Francia levelezési-szerelmeimet kénytelen voltam a női nemmel szemben csalárd módon megkonstruálni — állandó stilusgyakorlatok céljából.

Izelitől egyik levelem megszólítása :

(A következő sorok áthúzva találhatók :)

Petite Jeanette,

Floraison des cieux!

Je vous recherche toujours dans mon désir et dans mon lit qui est encombré par M. Takács!

Toi mon matin le plus bleu!

Eau fraîches, oiseau, miroir des aveugles!

Numéro de telephone inoubliable!

Chameau d'or dans ma vie comme la Sahara

Des scarabées traversent mon coeur quand je me peux pas tenir tes mains!

O toi trois espoirs de ceux qui râlent!

Qui es-tu toi qui me remplis?

Qui es-tu toi qui ne me connais pas?

Je voudrais te donner quatre verres de mon vin de mon eau de mon lait de mon sang!

Le Saturne doit planer au-dessus de ta tête toujours avec mes yeux qui te regardent

Il foudrait incendier Paris que l'on puisse te voir en charté divine!

O bibation de rosées!

Toi ma portion la plus belle de pommes frites! —

Est-ce que vous savez déjà ce que vent indiquer le mot : *gentil*? —

Payen

Votre payen

Ma petite

Je suis votre payen

(oldalt a margón a következő megjegyzés)

marhaság

(lábjegyzetben írja :)

Ehhez azt fűzöm, hogy a kicsi tényleg nem tudta, hogy a *gentil*, nőnemben *gentile* és nem *gentille* (csinos, kedves) pogányt jelent! Ich kann schon selbst die Franzosen verbessern! Szervusz

A

²¹ Pandora — Szabó Lőrinc szerkesztésében a második Nyugatnemzedék esztéta folyóirat volt, de nem tudott sokáig fennmaradni.

Dokumentum — Kassák folyóirata az emigrációból való hazatérte és a Ma megszűnése után.

Jel — Debrece ny Miklós és Sándor Kálmán szerkesztésében megjelenő kassákos szemle. Mindössze két számot ért meg.

²² Hertha Böhm — fiatal német nevelőnő. A költő Hatvany Lajos kastélyában ismerte meg.

Luciekém,

a 10 Dollárt és 30 Sch-t megkaptam.

Nem tudom, hogy az Ödönnek mennyiben volt igaza, amikor »hallgatásomra« való tekintettel nem utalta ki az ígért összeget. Ez azt jelenti — sajnos —, hogy ő sem ismer eléggé — nem szólva rólad. Ebből a szempontból sokkal jobban bántott és bánt a dolog, úgyhogy emellett számba sem vehető az a kellemetlenség, amit magától értetődően a pénz késése okozott. (Az első részletből — 345 Fr — különkiadásom volt (egyetem, cipő, nagymosatás) közel 225 Fr). (Tehát maradt 120 Fr ami testvérek közt sem tart 10 napnál hosszabb ideig, azaz 1—10-éig, holott az összeg mások fele csak most, tegnapelőtt érkezett meg.)

*

Ödön nagyon jól tudja, hogy bármit, amire *szüksége* volna, megtennék, akkor is, ha az világtörlőfogásomnak föladásába, illetve — mondjuk ki — elárulásába kerülne. Ödön azt is jól tudja, hogy még az ő ítéleteit sem fogadom el kritika nélkül s hogy akármilyen is a szándéka, célja velem a jövőre vonatkozólag, éppen úgy mint a múltban, csak annyiban vetem magamat alája, amennyiben az az én elgondolásaim végső következtetéseivel is egybevághat — kivéve azt az esetet, amikor speciálisan az ő személyéről (és életéről általában) közvetlenül van szó. (Ezt ne oly romantikusnak képzeld el, hogy pl. ha kigyullad a ház, hát berohanok érte, mert ezt minden valószínűség szerint azon emberek legnagyobb részével megtenném, akiket nem dobnék magam is szívesen tűzbe.) — És jelenleg azonban az az eset áll fenn (és ezt is tudja az Ödön), hogy ilyesmire szó sincs — sőt nem is valószínű, hogy valamikor az Ödönnek énám speciális *szüksége* legyen.

Most pedig még megállapítom a következőket:

1. Amit Ödön értem tett eddig, az egész intellektuális fejlődésemben pótolhatatlan s a bennem már adottan meglévő értékek tisztulása nélküle nem volt volna lehetséges. De:
2. Amit Ödön eddig értem tett, azt értékes voltomra való tekintet nélkül tette; azaz megtette volna akkor is, ha teljesen közepszerű sőt ennél alacsonyabb fokon álló intelligenciájú és tehetségű ember volnék.

Ez viszont azt jelenti, hogy óriási méretű aránytalanság áll fenn Ödön rám-való gondoskodása és ennek a gondoskodásnak eredménye között. Ez az aránytalanság áthidalható lenne, ha 1890-ben élnénk, ma azonban az a helyzet, hogy még súlyosabbá teszi az a körülmény, hogy a világtörténelem legfontosabb fordulójának egyikét éljük, s hogy ebben a fordulóban ideológiánk — ellentétes osztályokból való származásunk következtében is — ellentétes. Ez a különbség még két — természetesen őszinte-forradalmi szocialista között is fennáll, ha az egyik lényegileg munkás és a másik lényegileg polgár, (intellektuel) mert az előbbi a forradalomnak (politikai!) és tömegmozgalmaknak a részese, míg az utóbbi legfőképpen eme részességnek aktív értékelője; más példa szerint ily különbség van pl. a kísérleti lélektan és a diplomácia között.

Énám mindebből kétségtelenül az gyakorol nyomást etikailag (nem morálisan) amit az 1. pontban állapítottam meg; Ödön pedig csupán a második pontban leszögeztet értékel s kétségtelen, hogy nem fogja fel úgy a közöttünk levő s az én részemről már teljesen elmélyült baráti viszonyt, hogy az ő irántam való morális tettei nem csupán morálisan köteleznek. Ezért van az, hogy eddig is a polgári morálnak megfelelő jövőt akart és akar számomra biztosítani, s hogy én eddig egyikbe sem mentem bele, mert ez az én számomra antiethikus volna. Ezért van az is, hogy ő úgy próbál ráncba szedni (nem tudom miért), hogy a szükséges pénzösszeget visszatartotta s hogy énám nem ez, a pénz hiány, hanem a visszatartás ténye hatott és bántott jobban. (Ha egy gyereket ebédmegvonással büntetnek (akkor is ha van rá ok) mindig tragikus, mert ha szereti szüleit, a büntetés ily módját arra magyarázzák érzései, hogy szülei őt nem szeretik viszont ezért válik dacossá, ami nem jelent mást, minthogy iránytalanul a fölöslegessé vált szeretetet gyűlöletté és bántássá akarja változtatni, tehát a büntetés nem éri el célját, sőt ellenkező irányu eredményeket kelt, ily módon, ha pedig a gyerek ily módon való fenytése sikerrel jár, az tragikus a szülőkre nézve, mert így a gyerekből kiprovokálták azt a vitalitást, hogy az ebédet jobban szeresse szüleinél.)

Mindezeket pedig azért írom, mert különös elhatározás előtt állok, aminek teljes elgondolását válaszd után közlöm. Azt hiszem nem fogok csalódni Ödönben s nem fog megharagudni ezekért a ténymegállapításokért, legfőképpen ahol hiba van korrigálja őket. — Az orvosságot illetőleg Gál irt Liebmannak.²³ Csókollak mindőtöket.

A

²³ Gál és Liebmann — József Jolán pesti orvosismerősei, akik József Attila gyomorbetegségeit igyekeztek kigyógyítani.

Párizs, 1927. máj. 8.

Drága Luciem,

a 400 Fr-t össz mondanivalóddal együtt, hogy miért nem írok, megkaptam. Ugyszintén annak idején a 100 P-t és a csomagot. Kezd gyanussá válni a dolog, hogy leveleim állandóan elkallódnak. Vizsgáljatok meg minden egyéb küldeményt, amelyet kaptok, hogy *nem voltak-e előzőleg fölbontva?* Legutóbbi levelemben a Láthatárról²⁴ írtam s oly régen, hogy feltétlenül meg kellett kapjad, még *mielőtt* a pénzt számomra föladtad volna. Ha azóta megérkezett, nézd meg a dátumot, külön a lebélyegzést s vessed össze a kézbesítési napi kelettel. Ezt más levelekkel is megteheted, mert tulajdonképpen nem az én, hanem a ti póstátokról van szó! Mindeddig vártam, hogy válaszolsz valamit, hiszen a pénz mellé semmit sem írtál. Tudd meg, hogy Rubin László megkapta-e a leveletem. És miért nem ír? Én bizonyísten nem kapok migrént ha nem keltek nekik.

Nekem úgy sem a lap mai összetétele szimpatikus, hanem csak az, hogy végre van valami, ahol a derék és zöld munkatársak között esetleg komoly dolgokról is lehet beszélni. A demokráciáról odahaza bődületes dolgokat gondolnak el a Szász Zoltán²⁵ féle kispolgárok. Én nem is értem, hogy ez az ember miért nem marad eredeti és állandó témája, a szexualitás mellett. Akkor az odahaza uralkodó tájékoztatlanságot legalább jobban nem zavarná össze.

Semmi különös újság nincs. Ödönt kérem, hogy ha lehet, már most biztósítson számomra egy állást az őszre Pesten.

Szervusz

csókollak benneteket

A

Mi van az Etussal?

Legutóbbi versemet küldd vissza!

Párizs, 1927. máj. 28.

Kedves Lucie,

azt hiszem, hogy semmiképpen sem felel meg számomra sem Lausanne, sem Budapest, sem a Balaton. Egyszerűen azért, mert mindenütt akadályozva volnék a tanulásban, holott én az ősszel alapvizsgázni akarok. Ezzel szemben én a következő programot gondolom kedvezőbbnek:

Korda Vincével²⁶ (a Sándor öccse) és Janovits Bandival (az összes ismert családok rokona), akik mind a ketten igen okos fiúk, Toulon mellé, egy tengerparti kis falucskába utaznánk aug. végéig. Onnan aztán Olaszországon keresztül haza. Az utiköltség így kb. 100 frankkal több — beleértve a Párizs—Toulon-i utat is természetesen. Az élet ott sokkal olcsóbb, csend, pihenés és magány. Nekem úgy is szerzetesi életet kell élnem, ha komoly munkát akarok végezni. Janovics Bandi is tanulni akar, ő most készül a művészettörténeti doktorátusra. A Vince pedig még télen is naponta 7-kor kel, (könnyű néki, ő végig csinálta a háborút, mint zupás őrmester) 30 éves már — és megver, ha nyújtózkodni akarok az ágyban. Így tehát minden lehető szerencsés körülmény összetalálkozik az alapvizsgaelőtti élethez.

Itt vizsgázhatok, azonban alapvizsgáznom mégis kell odahaza; magyar szak itt egyáltalában nincs, s ha volna sem menne másképp az egyetemi szabályok szerint. A vizsgadíj itt 220 Fr; ha akarod, neki megyek, bár teljesen fölösleges. De vannak ingyenes szorgalmi kollégiumok is, ezeket elvégezvén, remélem, hogy kapok odahaza tandíjmentességet. A vizsgák itt jun. végén vannak, a szemeszter jun. elején végződik.

A 100 P-t levelem bedobása után azonnal megkaptam, sőt a postás már az előző nap is keresett vele. A csomag is megjött (10) érintetlenül.

(Levélőredék.)

Aranyos Bandi Bátyám,²⁷

minthogy itt magam hasonlíthatatlanul társtalanabb vagyok nálad, az írás szükségét gyengeségnek declaráltam, kedvem sem volt s tudtam, hogy neked is erős elhatározásokat kell bekapcsolnod, hogy válaszolhass. Nem is igen volt érdemleges mondanivalóm, bár az ujjak állandóan motoznak fejemben, mégsem akartam pozitív eredmények nélkül elédállni. Amit

²⁴ Láthatár — Rubin László szerkesztésében megjelenő zavaros szemléletű tiszavirágéletű folyóirat.

²⁵ Szász Zoltán — polgári újságíró, publicista.

²⁶ Korda Vince — festőművész, a költő barátja. Remék portrét festett a kamasz József Attiláról.

²⁷ »Aranyos Bandi Bátyám« — Gáspár Endrének küldött levél.

itt elmondok néked, az sem végleges, de érdemes hacsak a magam számára is így, írásban is meghatározni.

Természetesen elsősorban »a versről általában« van szó, illetőleg az új módszerű versekről s egyidejűen de különválaszthatólag az általam ismert versek-produkáló személyről, tehát magamról. Ne félj, már nem nyafogok, hogy jó-e avagy rossz-e a vers, és hogy csudaszép-e vagy csak gyönyörű. A magamrahagyottság oly sokat segített rajtam, hogy Fényes Bácsi még meg is rökönnyödik tőle, ha leméri.

1. A romantika — mely Bécsben még lényeges alkatrésze volt érzéseim és ebből következően gondolkozásom strukturájának — elillant belőlem s ami még megmaradt volna, azt akarattal fújtam széjjel. Azaz semmi sincs, amit megokolás nélkül leírnék, csupán azért mert tetszik, vagyis a »nekem ez tetszik, tehát« kategóriából kivontam mint elsődlegesen, (tehát csupán) használandót a »nekem ez tetszik és megfelelő, tehát« kisebb kategóriáját. (Ez kisebb kategória s így érvényes rája nézve is az aranykategória törvénye, tehát nem mond ellene semmit az, hogy ezáltal tulajdonképpen szintén érvényesül a »nekem ez tetszik, tehát« mely így nem a verselemek felhasználásának módjára, hanem a mód *kiválasztására* vonatkozik — s így lehet folytatni a végtelenségig mértani sorban, melyben a tényező ez a két kategória.)

2. Ezek után természetesen arra törekedtem, hogy minél tényszerűbben fejtessem ki az elmondandót, még pedig a szimbólum-lehetőségek kizárásával, vagyis, hogy az elmondott tény minden mellékgondolat kizárásával jelentse az érzést, ami által — a forma és tartalom azonossága folytán — a mondanivaló is módosul annyival, hogy pontosabb, tehát mondanivalóbb lesz, azaz a vers léte szükségesebb s maga a vers versebb. (Felfokozott életigenlés és megnőtt alkotóerő. Lásd Einstein : Annak az erőnek bizonyos része, mely a fény sebességénél nagyobbat ad.)

A konstruktivizmus a tárgy és tényszerűséget hirdeti. De van egy (s valószínűleg több) ; magyar népdal, melyet itt zarathusztrai magányomban állandóan fuvok : Nagyállóban egy torony van — közepében egy óra van — köröskörül aranycipke — Rászállott egy bús gerlice. — Hát itt a népköltő egy bötüt sem mond arról, hogy fáj a szíve (amilyen elemekből ma már Freud és a pszichoanalitikusok tanainak ismerete után könnyű verset írni s az ilyen versek egymástól csak nyelviileg különböznek), ez a vers csupán tényekben állítja magát, pedig költője biztos, hogy nem ismerte a konstruktivizmust. De ismerte a konstruktivitást. Konstruktivista művészi tárgy nem lehet, csupán k e. kritika. Ez pedig azt jelenti, hogy a kritika visszatért a mesterségbeli kérdések és értékek tisztázásához, ami már esedékes volt, hiszen kritika helyett többnyire — rossz pszichológiai tanulmányokat kaptunk, sőt már odáig terjedt a fejetlenség, hogy magáról a kritikáról is azt állították, hogy művészet. Így aztán a konstruktivizmus-szó nem fedi az itt adott jelentést, és rossz. Tehát kár vitatkozni, hogy a művészi tárgy belső fölépítettségére nézve organikus-e vagy konstruált. Természetes, hogy : organikusan konstruált és konstruktive organizált, egyszerre.

3. Az impresszionizmus-előtti képek témáját is — hasonlóan a konstruktivista vagy bármely más képekéhez — mindaz teszi ami csak rajta van a vásznon. De mondanivaló és téma nem egy és ugyanaz, mégpedig azért, mert bár a mondanivaló minden esetben téma, a téma nem mindig mondanivaló, lévén a nagyobbik kategória. A téma rendszerint úgy jelentkezik, hogy egy csomó kitöltendő űrt hoz magával, mert ha a téma és a mondanivaló azonosak (a primitívknél elsősorban), akkor a témát nem lehet *kidolgozni*, hanem egyszerűen ki kell mondani. A művésznek tehát nem kell mást tenni, és nem is szabad, minthogy kimondjon minden kimondandót s ha ez megvan, megvan az egyszerűen kimondott téma, melyet már nem kell *kidolgozni*, sőt nem is lehet anélkül, hogy a már megalkotott művészi tárgyat el ne rontsa. Tehát a témát csak utólag mint adottat konstatáljuk. — Nagyon sok ilyen esetben a téma nem egyéb keresztmetszetenél, (versben stb.) máskor azonban lehet azonos előre-kitűzött is a mondanivalóval (a minden ú. n. témás tőkéletes vers) ez azonban a lírai mondanivalók egy részének nem felel meg, így a költő tulajdonképpen kevesebbet ad mint tudna ; persze nem mindig.

4. Az előbbiekből következik, hogy : ha tisztaságra és precizításra törekszem, nem lehet egyéni nyelvem, mert tiszta és precíz nyelv csak egy lehetséges, melytől ha eltérek, a tiszta és precíz voltától térek el.

5. Verset most már oly komolyan írok, mintha sortűzet vezényelnék az elitéltre, vagy autót vezetnék a tüntetők között. Ha kezembe veszem a tollat, tudom, hogy pontosan megoldandó matematikai egyenlet előtt állok : s hogy ezt a vállalt, illetve szervezetem és fene tudja milyen erők által diktált studiumot a legpontosabban kell megoldani.

*

A küldött versek közül a keresztrel jelölteket add át Fényes Bácsinak, azért nem küldöm egyenesen néki, mert akarom, hogy elolvasd őket akkor is, ha Fényes Bácsi nem közölné, bár ez nem fontos, mert most van nála egy versem ; a fennmaradót (egyet) pedig add át

Ignotusnak, néki egyidejűleg elküldöm a többi, de nincs több ily vékony papírom és nem akarom, hogy vastag papírral terheljem zsebemet, melyet ily esetben portónak neveznek. S egyidejűleg mond meg nekik, hogy aki ilyen levelet tud írni, az már nem költöhet népdalokat.

Fenyő Gyurka él és virul, mikor megérkeztem már táncolt. Ez igen örvendetes, ha az ember nem a 6. emeleten lakik. De aki pénzt vár, aki eltörte a lábát s ezek tetejébe 6. + mez-zanin emeleten lakik, az legyen otthon a kutyafáját! De persze, neki lányok után kell szalad-gálni. Pedig, Istenem, olyan fiatal még!

Benedek eltűnt. Egy vöröshajú tömzsi kislány ugyan azt állítja, hogy szeptember 15-én még látta amint este 6 óra 24-kor megsimogatta szakállát, hintett is csókokat feléje, de ő annyira elmerült a bőrében, hogy nem vette észre.

Suschny jó fiu, tözsomszédom, verseimet fordítja németre és minden sajtomat meg-eszi.²⁸ Hálátlan volnék ha csak róla állítanám ezt, de Páris minden autókötője azon a címen, hogy nagy költő vagyok, meg-eszi minden sajtomat. Én egy hétre előre megveszem, nehogy éhenhaljak, (ezt említsd meg válaszodban, akkor beszámolok arról, hogy mily fontos szerepet játszik az éhenhalás fogalma. Először a finn nők, aztán a svédek, te, ki ne kezdj éjszakai fehér-néppel!) s ők meg-eszik.

Mucinak²⁹ küldök egy cigarettapapírt, Kata asszony³⁰ fogadja kézcsókomat és legszebb pillantásaimat, téged csókollak és
szervusz
A.

József Attila, Paris (III.) 4. rue du Vieux Colombier Hotel du Vatican.

Budapest, 1928. ápr. 25.

Kedves Kuncz Aladár,

örömmel hallottam, hogy föltűzted zászlóimat az Ellenzék magaslataira és szintazon-képp örömmel várom a pénzcsekéket. Azonban, mint talán Te is sejtjed, ez az öröm, a pénzvárás öröme immár igen hosszúra nyúlik, és különösen hasizmaim szenvednek emez állandó lelkes örvendezéstől, merthogy hosszas és sanyarú állapotaimban igen kevés előkészítő gyakorlásom volt vala, verébkergető foglalkozású lévén, ilyen hashullámzató derűhöz. Meg hát: ami késik nem múlik, azonban mosolyom késni nem késett, ám tehát mulandóbb is. Amik után meg kell kérjelek, hogy ha már nem küldesz pénzcsekét, *legalább ígérd, hogy küldesz.*

A Pásztortűzben³¹ jött néhány versemet egy-két nappal ezelőtt láttam csupán, az egyetemi könyvtárban böngészvén. Azonkívül, hogy jólesett, semmi köszönetet nem mondok, nehogy elbizd magadat. Különben is erre, szép sorjában, adódnak majd módok.

Verskötet kiadásán töröm fejem, azazhogy már egészben ezzel törődöm, úgy gondol-kozván, hogy ha már el kell adjam egy tál lencséért üdvösséges verseimet, akkor legalább amint az korunk követelményeinek és *ünnepi szokásainak* megfelel, lencse feltéttel c. formá-ban mosolyogjon reám a balszerencse és a sorsharag.

Hadvezéri és D'Annunziói (anarchista D'Annunzió) mozdulattal szeretném átnyújtani előfizetési ívemet s ezzel a, bevallom kevésbé pontosan idézett, retorikus gesztussal:

korunk költője meghal,
de verseskötetét eladja!

Ezekből is láthadd, hogy légy szives előfizetőket, á 70 lejért, szerezni és pedig minél többet. És kívánnám még, hogy *József Attila: Nincsen apám se anyám* főcímmel közöltesd néhány versemet egyszerre, lehetőleg egész oldalon. Ami a fizetés újfenti ígérését illeti, az ezekre is kiterjedhet.

Áprilynak add át kérlek üdvözetemet, hacsak nem sértődik meg egy foglalkozására nézve járókelő-számláló fiatalember ilyen irányú és barátságos szándékain. Te pedig írdál néhány sorocskát, legalább ceruzával.

Bpest.

VI. Andrassy út 6. III. 12.

Az előfizetési díjakat május 15-ig föltétlenül küldd el — ha vannak.

Ölel
József Attila

²⁸ Suschny — fiatal német expresszionista költő Bécsben, Kassák köréhez tartozott. Ott ismerte meg József Attilát.

²⁹ Muci — Gáspár Endre leánya.

³⁰ Kata asszony — Gáspár Endre felesége.

³¹ Pásztortűz — transzilvanista szemléletű erdélyi folyóirat.

Budapest, 1931. ápr. 13.

Jutkám!

Lapodat vasárnapra virradóra kaptam meg. Vasárnap kinn voltam sokad magammal Csillebércen, lábam térdig elkopa. — Az állomásra későn érkeztem, már nem tudom; mi akasztott meg sietségemben.

Nem tudok mit írni, nagyon várlak. Édes vagy. Én meg ideges, nem lelem a helyemet. De azért munkához láttam, belefogtam könyvem megírásába. A szeminárium 24-én kezdődik, már azzal is készen vagyok. Nagy elhatározással rendeltem egy csomó könyvet: Luppolt: L. und die Philosophie; L.: Materialismus und empiriokriticismus; Thalheimer: Einführung in den dialektischen Materialismus s még egy néhányat. Most hát elsősorban tanulok és megkezdettem könyvemhez való jegyzeteimet szaporítom.

Ennyi pillanátnyilag elég is. Ha kíváncsi vagy, hogy szeretlek-e és mennyire és hogyan, akkor siess és gyere, majd meglátod. Addig is nagyon.

Szervusz
Attila

Hódmezővásárhely, 1934, ápr. 16.

Drága Lajos,

kölcsön kaptam a Kiskunhalmot, egy szuszra olvastam végig. Remekmű ez, barátom! Több mint filozófia és több, mint költemény, — egy pillanatra színtelenné teszi eddigi versirodalmunkat. Tudod, hogy én jobban szeretek verseket olvasni, mint bármilyen prózát, — a Kiskunhalomban mindkettő előnyeit látom együtt. Ez azért különös, mert a vers éppen azért kötött kívül, mert belül, tartalmilag folyékony. Víz pohárban, gáz pneumatikban. Ha kiszúrod a gumit, a gáz elillan, tartály, tehát — rugalmas vagy merev, azaz szilárd külső forma nélkül a költő nem mondhatja el, amit akar. Regényben — burkoltan — ugyanilyen szerepet játszik a cselekmény fölépítése, a »jellemek kifejlése« stb. Az hogy valaki ezt így, minden kimutatható eszköz nélkül elérje, az a művészetben rendkívüli.

Azt hiszem, ahogy költők beleélik magukat »költői« pózokba, drámaírók (napokra gondolok) jellemekbe, konfliktusokba, te úgy éled bele magad a tagolatlan valóságba. Bennem szinte szorongást keltett a Kiskunhalom végzetszerűsége. Mert nem az végzetszerű, hogy »a hős a végén elbukik«, hanem hogy »a hős« egy pakli dohányt vesz a trafikban, hogy tehát soha senki nem lehet hős. Könyvedről kötetekre valót lehetne fecsegni, többek között hogy a hős fogalmát teljesen értelmetlenné teszi. A Kiskunhalom után eszembe jut a »Bűn és bűnhődés«. — Most látom, hogy Raszkolnyikov alakja nem is érdekes, — érdekes a Petrovics Porfiré.

Úgy hallom, Pesten sincs nagyon meleg. Hát szervusz. Irhatsz egy illattalan levélkét.

Ölel barátod
J. Attila

Üdvözlődv nevében — kérlek — közös barátainkat, különösen a Kis Bartát!⁹²

Cím: H. M. V. hely Horthy Miklós ut 14. Hogy a könyved? Esetleg eladhatnék — máris érdeklődöm.

Drága gyermek,

semmi ujság, sokat eszem és szeretnék sokat aludni, de hív a kötelesség minduntalan. Lehet, hogy pénteken délben megjövök, de lehet, hogy csak jövő kedden. Addig nem írok. Irtam verset is és küldtem a Nyugatnak. Képzeld, itt akadt egy ifjú, aki hallgatta rádiófelolvasásomat

Ölel és csókol

A.

Kedves Judit!
Sok szeretettel üdvözöllek

Attila

1937. XII. 3.

⁹² ...»Kis Barta« — Barta István ügyvéd.

Kedves József Attila,

Kassák főszerkesztő úr azt a kifogást emeli a versei ellen, hogy azok nem is versek (t. i. a Tanítások című) és a »kor kereséseinek a színvonalába nem esnek belé«. A Ma már nagyon is iskolává nőtt és az az álláspontja, hogy nem kell sem prédikálni, se manifesztálni, nem kell imádkozni, sem tömegszónoklatokat tartani. A főszerkesztő egy pár versét ígéretnek veszi, de nem tudom, hogy Magának elég-e ez? Én mindenesetre nagyon szívesen állok tovább is minden megbízására készen

Wien III. 15.
I. Universitát

üdvözlettel
Erg Ágoston⁸³

Kedves Attila!

Örömmel vettem kedves leveledet. Azóta Tettamantitól is hallottam Rólad.

Tőle tudom, hogy az egyetemre nem igen jársz. Lehet, hogy úgy élsz és annyit tapasztalsz Bécsben, mintha Makón volnál. Hiszen ez rendben is van egy bizonyos szempontból. Csakhogy gyakorló-költő-jelöltnek azt mondaná az ember: Légy szíves fejlődni. Légy szíves új, (Előtte is új) dolgokat látni csőstül. Légy szíves kifacsarni az Universitátból minden tudományosságot, ami benne van, vagy aminek benne kellene lenni. S emellett ne is üsd agyon az időt holmi unalmas filológiai bogarászással. Néha egy kissé züllötteske helyekre is jársz el. Hiszen mindent illik ismerni. De: *Μηδεν άγαν*⁸⁴ (Az ékezeteket rakd fel Te!) Szépen, illendően, finoman, kellemesen csinálj mindent; ahogy olyan emberektől el lehet várni, aki probiermamzellek készül az irodalomtörténet kirakataiba. Szóval igen is, meg nem is. Jól viselkedjél mindenben, És főképp: Ne fogadj el tanácsokat.

Pirosszemű című szép kis versedet olvastam a M. Friss Ujságban. Művészien egyszerű kifejezés. — De azért ilyen vers teremhet kötetten is. Nem rajongsz ujabban a verseidért? Még mindig a pihenőidőnél tartasz?

Értesítlek különben, hogy karácsony előtt voltam Budapesten, sőt Szegeden s elhoztam a fényképezőtől a fényképeket. Egyet magamnak s egyet Rétinek. Köszönet érte még egyszer. Kicsiben már azt hiszem, láttam ezt a képet Nálad.

En a tanításon kívül gyorsírói dolgokkal foglalkozom az idén is. Ezek meglehetősen elfoglalnak s nem is mondhatnám, hogy kellemetlen volna velük foglalkoznom. De azért alapjában mégis csak másodrendű érdekűeknek tekintem őket. Munkánk, amit el kell végezni, hogy az ember az igazi komoly dolgaihoz lásson. Csak sajnos, ezekhez a komoly dolgokhoz alig-alig jutok.

Viszont sokszor, ha hozzájuk juthatna, akkor is mást csinál az ember előbb. Szereti az ember a legszebb dolgokat a bizonytalanban látni. Csak nem nyul hozzájuk.

Röviden mondva tehát: nálunk semmi sem változott. S igen bizonytalan, hogy fog-e változni.

Miután Budapesten a minap voltam, nincs ott semmi elintézni valóm.

Kézcsókomat s üdvözetemet jelentve üdvözöl és ölel

Makó, 1926 jan. 1.

Ödön⁸⁵

Wien I Fleischmarkt 5. Red Volkszeitung

1926. X. 22.

Kedves fiam, nem tudom, hogy tudod-e, hogy a Nyugat idén okt. 1 én megjelent számában s ott egy kis tanulmányomban egyik versedet lenyomtam, idéztem s Rólad ott magamat szívem szerint kibeszéltem. Innen messziről nincs egyéb utam s módom, hogy a Nyugat szerkesztésébe beleszóljak, — miután magam nem nyúlhatok, tisztelnem kell barátainak ítéletét s szándékait, akik vállalták. Nem tehetem hát, hogy küldött verseidnek, az Irén asszonynak ajánlott⁸⁶ szépnek sem, közvetítője legyek a Nyugatnál. Indulj egyenest a

⁸³ Erg Ágoston — akkor bécsi egyetemi hallgató, Kassák köréhez tartozott. A levelet valószínűleg 1924-ben írta József Attilának.

⁸⁴ *Μηδεν άγαν!* — tarts mértéket!

⁸⁵ Ödön — Galamb Ödön.

⁸⁶ Irén asszony — Hirsch Albertné.

szerkesztőkhöz — ezt kell kérnem Tőled, s mindenkitől, ki hozzám kéziratot küld. Hogy nekem mi a Rólad való véleményem, azt nemcsak Te tudod, hanem Osvát és Gellért is tudja. Persze azt is, hogy mindig tisztelem az ő meggyőződésüket. Szeretettel bátyád

Ignotus Hugo.

Kedves Attilám.

sokszor gondolok rátok. értem a helyzetet amiben vagytok nehéz, senki jobban meg nem érti mint én aki itt az idegenbe nélkülözi a testvéri szeretetet, vagy rokon volna körülöttem akivel megosztanám lelki szenvedést, testi betegségem úgy is oszthatatlan. Küldtem Párisba egy ajánlott levelet nem hiszem, hogy megkaptad akkor mikor onnan írtál 5 dollár volt benne azért érdeklődök. Nehéz a létfenntartás az egész világon. Az élet egy nagy küzdelem. Mit csinál Jolánka bécsből írt, még nem irtam neki, nem tudom fent tartja-e a lakást vagy más címe van. Ne legyetek hozzá hálátlanok mert hiszen sok javával éltetek.

Kedves Attilám nehezen küzdessz a jövőért de küzdelem nélkül nem is élveznéd a gyümölcsét. mellékelve küldök 5 dollárt ez így bizonytalan majd alkalmilag megint küldök postán ha megyek Detroitba szeretnék egy példányt az újabb verseskönyvedből, majd írok Etelkának is ne bajlódjon a lencsével itt is kapok nagyon apró azért ez is jó

Sokszor Ölel csókol
Nénéd

Mrs. Mary Szücs
R. 4. Belleville mich

(J. A. nagynénjének levele kb. 1927 febr.)

Gyoma, 1930. január 31.

Nagyságos

JÓZSEF ATTILA író urnak,

BUDAPEST

VI., Andrásy-út 6.

Jó néhány évvel ezelőtt a Paul Zsolnay Verlag Balázs Béla utasítására beküldötte nekünk Önnek egy verseskötet kéziratát, amelynek kiadására akkor nem vállalkozhattunk. Mindeddig nem sikerült megtudnunk az Ön b. címét és így a kéziratot nem tudtuk visszajuttatni. Most sikerült a címét »A Toll« szerkesztőségétől megkapni és így bátrak vagyunk a kéziratot ezennel visszajuttatni.³⁷

Maradtunk kiváló tisztelettel
Kner Izidor

(Gépirásos levél.)

Bujváros X. 4. 934.

Kedves Barátom!

Kicsit késve válaszolok, nem voltam itthon. Lenn voltam B. csabán néhány napig. Azon ne aggódjon, hogy bosszankodtam-e, nem tragikus, azóta látom, hogy nem is olyan könnyű. Tisztázatlanok az irodalmi szempontok, zürzavar van s így sincs olyan irodalmi tekintélyű ember, aki mint szerkesztő elboldogulna evvel a marxista-karrierista társasággal (gondolom érti mit akarok evvel mondani). *Nincs szellem-fegyelmük*, okoskodók, papirosemberek, élményanyaguk — úgy emberi — mint osztály — hiányos! — A Külvárosi éj-t még én se

³⁷ Kner Izidor leveléről — 1926-ban ismerte meg Lesznai Annát, Balázs Bélát és Lukács Györgyöt. Ők közvetítették verseit Kner Izidorhoz, a kiváló gyomai nyomdászhoz, aki Balázs Béla kötetét is kiadta. A cég bizonyára anyagi okok miatt nem vállalta a kötet kiadását.

láttam. (azóta nem adott ki?) Az »Óda« »Elégia«, és a »Fiatalasszonyok éneke« páratlan versek amiket én ismerek azok közt. S volt még egypár, de nem jut eszembe. Akkortájt, amikor ez megjelent, fenn dolgoztam Pesten egy szombat este elmentem magához, de a megadott címen nem lakott senki. A butor a folyosón volt, de egy lelket se találtam (Székely B. ucca) — Folyóirathoz különben sem kell csoport, mert a »csoport« veszekedésből és ennek a révén szellem-silányságokból áll. De azért azt hiszem most a depressió idejében szelektálódik az ember, s nem sokára lesz szellemileg fegyelmzett író és olvasótábor. — Egyébként Csabán épezért voltam, mert van egy kész tanulmányom kb. 2 1/2 ives, amely épen evvel foglalkozik. Világnézet tudatosítás és mozgalmóbírálat. De mert jobbra-balra kellemetlen megállapítások vannak benne, magamnak, illetve barátaimnak kell kiadni. Ugy hiszem még az ősz folyamán megjelenik. Most kontrolálni küldtem. Ugyszintén »Vallomás« c. önéletrajzi könyvem³⁸ is kész van, Gaál Gábornál van ezidőszerint. Hogy mikor jön ki, nem tudom. Ha felmegyek valamikor felkeresem. Addig is barátsággal

Veres Péter

Balmazujváros Kadarcs u. 5.

Kedves Attila!

Holnap, pénteken este (IX. 17.) fél kilenckor összejön nálam a rendes pénteki társaság — vendégünk lesz Josef Hora Prágából. Össze akarom hozni a magyar írókkal. Kérlek, jertek el ti is — már mint Hora verseinek a fordítója is kell hogy nálam légy. Emlékszel a verseire : »Könyvek az asztalon« és »Szivem testvére az idő.« —

Kosztolányi és Szabó Lőrinc is eljönnek. Irtam Kassáknak, Berdának, Komlósnak — mozgósítsák minden ismerésünket! Segíts Te is, amennyiben találkozol velük!

Szeretettel üdvözöl

Straka³⁹

Praha, máj. 24.

Kedves Barátom!

Várom az ígért cikket a Česk- Slovo számára, de úgy látszik, hiába. Ugy látszik, sok a dolgod, bár hoznának is a konyhára, amint illik. A Szép Szó második számát megkaptam, a harmadikat, a román versekkel még nem. A második számról Piša írt megemlékezést a Právo Lidu-ba. Leadtam egy kis rövid hírt a többi lapoknak is, nem kísértem figyelemmel, lehozták-e. Valószínűleg leközölte más lap is, amennyiben csehszlovák vonatkozása volt, melyet külön kiemeltem. Itt küldöm Neked Hora egyik legújabb versét, nagyon szépl — Ha érdekel, foglalkozz vele. Az anthologia második korrektúráját is visszaküldtem már, a napokban végrehalára kijön. Nagyon szeretnék a recenziókról teljes lapszemlét kapni, hogy az itteni lapokban irhassak róluk. Ugyanakkor kijön nálunk egy — mondhatnám — ellenanthologia. E. B. Lukác⁴¹ most adta ki versfordításait különféle nemzetek irodalmából, hallom, a magyar költészet nagyon szépen van képviselve : Ady, Babits, Kosztolányi, Juhász Gy., Szabó L., Illyés. A fiatal csehek is erősen érdeklődnek a magyar irodalom iránt. Magam is elkövetek mindent, hogy ezt az érdeklődést felkeltsem és fokozzam. Itt le akarnak fordítani egy magyar anthológiára valót. Itt járt éppen Nádass⁴¹, vele megbeszéltem a dolgot s megkértem, hogy Pesten állíttasson nekem össze egy magyar versanthológiára való anyagot. Lassan lefordítjuk s kiadjuk. Magam ezidőszerint Móricz Barbárjait fordítottam le, most következik a Hét krajcár, azután valószínűleg Babitstól a Gólyakalifa. Most egy Márai regény van fordítás alatt. Dr. Totis⁴² azt mondta, hogy Ti (a Szép Szó) esetleg kiadnátok Halas: Anyókait. Mutattam Neked

³⁸ »Vallomás« — később Számadás címen jelent meg.

³⁹ Straka Anton — csehszlovák kultúrattasé. Nagyműveltségű, széleslátókörű, baloldali gondolkozású ember volt. A német fasiszta koncentrációs táborban pusztították el.

⁴⁰ E. B. Lukác — fordító és író.

⁴¹ Nádass József író.

⁴² Dr. Totis Béla nőorvos.

Pesten. A végleges szöveg Márkus Aladárnál⁴³ van Pesten. Irok neki, hogy keressen veled érintkezést ebben a dologban. Azután szó volt arról, hogy a nyáron esetleg átrándulnál Prágába. Ez jó volna, hasznos volna, üdvös volna. Széjjelnézni, kapcsolatokat keresni, megismerkedni. Szívesen elintézem, hogy mint a Szép Szó szerkesztője és versfordító vasuti jegyet kapj. Itt is elkövetnék mindent, hogy a dolog ne legyen drága. Cserépfalvi is írta, hogy eljön, sajnálom hogy nem lett belőle semmi. Dr. Totis ellenben itt volt, járt az itteni mindkét egyetemen, mindenütt szívesen látták. Sugár pedig megkereste a kapcsolatokat az itteni fiatal orvosgenerációval. Jó volna, ha a fiatal nemzedék kölcsönösen megismerné egymást. Most itt van Gogolák⁴⁴ már néhány hónapja, könyvtári és levéltári tanulmányokat folytat. Nehányszor találkoztam vele kávéházban. Szorgalmasan dolgozik, amellet irogat a pesti lapokba. Gondolj merészet és nagyot és — rándulj Te is ki erre felé. Örülnék neki, ha itt üdvözölhetnék, összejönnék az itteni fiatal poétákkal, nem ártana.

Majd ha ráérsz, írd, válaszolj s ha úgy gondold, adj be levelet a követségnek s rám való hivatkozással kérj vasuti jegyet Prágába és vissza. A többit majd itt elintézem.

Sok szeretettel és igaz barátsággal üdvözöllek s a Nagys. Asszonynak kézcsókomat küldöm. Egyben üdvözölöm pesti Jóbarátaimat, akikkel összejössz. Nagyon sokat gondolok vissza a körötkben s a közös szép munkában töltött kedves esztendőkre. Az esztendők elmúltak s elmúlhatnak, de a megkezdett munkát folytatnunk kell!!!

A remélhető mielőbbi viszontlátásra!

Straka

Prága, jun. 24.

Kedves Barátom,

nem tudom, megkaptad-e az előbbi leveletem, amelyet Soponoh Kollégám révén küldtem el Neked? Ma d. u. az itteni rádióból Pozsony és Besztercebánya számára szép és nívós csehszlovák-magyar estet adtunk le az Anthológiával kapcsolatban. A csehszlovák költők nevében Hora üdvözölte az anthológiát, amelyről én tartottam magyarnyelvű előadást, közben Palotay Erzsi és Nagy Jenő szavalóművészek bemutatták az anthológia egyes verseit. Az egész $\frac{3}{4}$ órát vett igénybe. — De most másról van szó. Sokszor elbeszélgettünk róla, hogy eljőnnél ide, megnézni Prágát és megismerni az itteni életet. Hajlandó volnál rá? Költségedbe nem kerülne, nálam laknál, mint a Szép Szó szerkesztője vasuti jegyet kapnál s itt csak meglennék szépen, szerényen! Ha ráérsz, úgy július közepe táján jér el! Kérlek, válaszolj azonnal, hogy a jegy iránt intézkedhessem. Itt megbeszelnénk egyet s mást — közben jul. 13.-án megülnék a születésnapomat. Az anthológiának itt hallatlan sikere van a csehszlovák körökben is! A lapok szépen írnak róla. Ha kedved tartja, jér el, már csak azért is, hogy az itteni költők megismerjenek téged — a fordítójukat. Magam is nagyon örülnék, ha eljőnnél! —

Régi barátsággal és szeretettel üdvözöl

Straka

⁴³ Márkus Aladár lapszerkesztő.

⁴⁴ Gogolák író.